

Malmö högskola

Läroarutbildningen

Barn, unga, samhälle

Examensarbete

15 högskolepoäng

Fröken bestämmer

En förskolestudie om demokrati och inflytande utifrån barns
perspektiv

The Teacher Decides

*A Preschool Study in Democracy and Influence from Children's
Perspectiv*

Monica Laursen

Lena Rothman

Barndoms och Ungdomsvetenskap 120hp

2007-12-06

Handledare:

Ann-Christin Eklundh

Examinator:

Ingegerd Tallberg Broman

Abstract

Arbetets titel	Fröken bestämmer, en förskolestudie om demokrati och inflytande ur barns perspektiv.
Arbetes art	Examensarbete inom Barndoms och Ungdomsvetenskap
Sidantal	37 sidor
Författare	Monica Laursen och Lena Rothman
Handledare	Ann-Christin Eklundh
Examinator	Ingegerd Tallberg Broman
Tidpunkt	2007-12-06
Syfte	Syftet är att ta reda på hur demokrati och inflytande i den pedagogiska miljön praktiseras ur ett barns perspektiv på förskolor med och utan profilering.
Frågeställning	Hur kan barn förberedas för att kunna ta aktiv del i demokratiprocessen och deras möjlighet till inflytande? Finns det markanta skillnader mellan förskolor med profilering mot Reggio Emilia och förskolor utan profilering? Var ges barnen möjlighet till inflytande? Vilka uppfattningar eller tankar har barnen om sitt inflytande?
Metod	Vi har genomfört en kvalitativ undersökning med intervjuer och videofilmning på fyra förskolor. Videofilmen hade vi som underlag och hjälp för barnen att hålla fokus under enskilda intervjuer som gjordes med 11 barn samt en gruppintervju med tre barn. Vi har dessutom gjort två pilotintervjuer, totalt 16 barn har medverkat.
Resultat	Fröken bestämmer och barnen får vara med och välja, så uppfattar barnen sitt inflytande över verksamheten i förskolan. Barnen hade svårt att definiera ordet bestämma mer än att de fick bestämma i leken, vad , vem och var leken skulle utvecklas. Barnen uppfattade vidare att det var svåra frågor att ta ställning till. Några större skillnader fanns det inte mellan förskolor med profilering och traditionella förskolor. De största skillnaderna låg i beskrivandet av hur de ville förändra miljön på förskolan. De barn som vistades i den traditionella förskolan hade fler och mycket mer ingående tankar och idéer om hur de ville förändra miljön. Majoriteten av barnen ville vara med och bestämma om något, men kunde inte precisera vad. Att lyssna på varandra och i dialog komma fram till bra och gemensamma lekar var de flesta barnen överens om.
Nyckelord	Barns perspektiv, Demokrati, Inflytande, Förskolan

Förord

Vi vill tacka alla som har varit berörda av vårt examensarbete. Vi vill först och främst tacka alla barn som har hjälpt oss att besvara våra frågor, alla förskolor och hjälpsamma pedagoger som har haft tålamod med att vi har filmat och observerat deras verksamhet. Tack till alla föräldrar som har tillåtit oss intervjuas och filma deras barn.

Vi vill också tacka vår handledare Ann-Christin Eklundh som med hård men rättvis hand har hjälpt oss, kommit med goda råd, positiva ord när vi kört fast och intressanta diskussioner som väckt nya tankar om vårt examensarbete och då främst till vår analys och diskussions del.

Vi vill även tacka våra tålmodiga arbetskollegor på våra förskolor som har stått ut med oss under denna tid. Sist men inte minst vill vi tacka våra familjer som har funnits vid vår sida fast vi inte riktigt haft tid med dem.

Monica Laursen och Lena Rothman

Innehåll

1 Inledning.....	9
1.1 Syfte och frågeställning.....	10
1.2 Disposition.....	12
2 Centrala begrepp.....	13
2.1 Barnperspektiv – barns perspektiv.....	13
2.2 Delaktighet – inflytande.....	14
2.3 Pedagogisk miljö – inflytande.....	15
3 Forskningsöversikt och teoriförankring.....	16
3.1 Historisk bakgrund.....	16
3.2 Tidigare forskning.....	17
4 Styrdokument.....	21
4.1 Vad säger Läroplanen för förskolan om delaktighet?.....	21
4.2 FN:s Barnkonvention.....	21
5 Metod.....	22
5.1 Observation.....	23
5.2 Intervju.....	23
5.3 Urval.....	24
5.4 Presentation av urvalsgrupper.....	25
5.4.1 Kommun presentation.....	25
5.4.2 Havets förskola.....	25
5.4.3 Skogens förskola.....	26
5.4.4 Parkens förskola.....	26
5.4.5 Bäckens förskola.....	27
5.5 Etiska överväganden.....	27
5.6 Genomförande.....	28
5.6.1 Observationer.....	28
5.6.2 Intervjuer.....	28
5.6.3 Urval och bortfall.....	29
5.6.4 Trovärdighet.....	29
6 Analys.....	30

6.1 Hur kan barn förberedas för att kunna ta aktiv del i demokratiprocessen och deras möjlighet till inflytande?.....	30
6.1.1 Tolkning.....	30
6.2 Finns det markanta skillnader mellan förskolor med profilering mot Reggio Emilia och förskolor utan profilering?.....	30
6.2.1 Tolkning.....	31
6.3 Var ges barnen möjlighet till inflytande?.....	31
6.3.1 Tolkning.....	32
6.4 Vilka uppfattningar eller tankar har barnen om sitt inflytande?.....	32
6.4.1 Tolkning.....	33
6.5 Sammanfattning och slutsats.....	33
7 Diskussion.....	34
Referenser	
Bilaga 1-3	

1 Inledning

Demokrati och delaktighet, vad säger dig dessa ord? Vi tar allt som oftast för givet att alla lever efter de demokratiska principerna och att även våra barn är involverade i dessa. Delaktighet och inflytande är något som vi vill lära våra barn. Att bli demokratisk och kunna få uttrycka sina tankar, åsikter och samtidigt acceptera att inte alltid få sista ordet.

Ibland när barn lämnas på morgonen på förskolan kan föräldrar säga att anledningen till att deras barn är klädda som det är beror på att de valt sina kläder själv. Ur en fältanteckning (070222) över ett samtal två barn emellan och en pedagog.

- ...det är bara fröknar, mammor och pappor som bestämmer.
- Barn får också bestämma
- Nej
- Jo... på sitt rum...
- Får du bestämma på ditt rum, var din säng skall stå...?

Vi känner säkert alla igen oss i dessa situationer, två för oss typiska situationer som förekommer på förskolan. Hur barnens diskussion uppkom är oklart men vi reagerade över att det ena barnet så starkt talade om att det var bara fröknarna, mamma och pappa som bestämde, det som upprörde ännu mer var pedagogens abrupta slut på diskussionen. Dessa olika situationer har väckt tankar och intresset väcktes att titta närmare på barns sätt att se på delaktighet och inflytande. Mira Banjac i tidskriften *Förskolan* (2007) menar att detta är skendemokrati, vi låter barnen tro att de ska få bestämma när det ändå är förutbestämt av oss vuxna. Det kan vi hålla med om, att vi vuxna kanske inte ”vågar” ge barnen mandat att vara så delaktiga och ha det inflytande som de egentligen borde ha över sin vardag. Vi ger dem inte tillräckligt med tid att reflektera över vad de faktiskt vill, tycker och har för funderingar. Får barn höra att de kläder de faktiskt valt och tycker är fina, var fel val vågar barnen kanske inte säga vad de tänker, tycker och vill. Barnen säger det de tror att fröken eller mamma och pappa förväntar sig att de skall svara, tycka och tänka. Läroplanen för förskolan (Lpfö98, Skolverket 2006) är tydlig med hur vi ska arbeta med dessa frågor, redan i första meningen står det att: *Förskolan vilar på demokratins grund...* (Lpfö 98 s3, Skolverket, 2006). Att göra barnen delaktiga i utformandet av sin miljö och dess innehåll, hur har detta förankrats hos

barnen? Hur tänker barn kring delaktighet och inflytande? Vem anser barnen bestämmer på förskolan? Detta är några frågor som väcker vår nyfikenhet om barns tankar, idéer och kunskaper om sin delaktighet och sitt inflytande på förskolan.

Vi som yrkesverksamma barnskötare, på väg att bli lärare, har flera års erfarenhet från förskolan. Under åren som gått har vi varit med om förändringar av synen på barnen och deras delaktighet och inflytande över verksamheten. Från att all verksamhet skulle vara på barnens villkor, den så kallade flumpedagogiken (låt gå), via en vuxenstyrd nästan skollik verksamhet, till den vi är på väg till idag med den tematiska verksamheten och barns delaktighet. Eftersom vi även har erfarenhet av att möta barn med behov av särskilt stöd, tycker vi att det är viktigt att belysa barns delaktighet och inflytande över utformandet av den pedagogiska miljön. Dessa barn kan ha ännu svårare att få vara delaktiga med andra barn. Ofta är det vi vuxna som styr deras verksamhet och glömmer bort att också dessa barn skall ha möjlighet att kunna uttrycka sina åsikter, tankar och idéer. Därför tycker vi att det är viktigt att ta reda på hur barn tänker om demokrati, delaktighet och inflytande så att dessa tankar kan ligga till grund när vi utformar verksamheten tillsammans med barnen. På detta vis kunna hitta verktyg som hjälper alla barn att vara delaktiga i utformandet av den pedagogiska miljön. Även om den pedagogiska miljön finns inom fyra väggar är den föränderlig. Genom att då låta barnen få delaktighet och inflytande tror vi att de på ett tydligt sätt kan få del av de demokratiska principerna och deras inflytande blir synligt och meningsfullt för dem.

1.1 Syfte och frågeställning

Förskolans verksamhet bedrivs utifrån demokratiska principer och alla barn skall naturligtvis vara delaktiga i hela förskolans verksamhet. Vi vet hur viktigt det är med pedagogernas förhållningssätt, eftersom det är deras ansvar att bygga upp verksamheten efter de demokratiska principerna, göra barnen delaktiga och synliggöra deras inflytande. Det är barnens tankar, önskningar och förståelse om demokrati och delaktighet som är i fokus. Ämnet demokrati och delaktighet har undersökts i tidigare examensarbeten, men då ur pedagogers, lärares och elevers synvinkel, därför känns det angeläget att få en uppfattning om hur barn på förskolenivå ser på sin möjlighet till påverkan över sin dagliga vistelse.

Har läroplanen för förskolan, dess strävansmål mot utveckling och lärande där barnens erfarenheter, åsikter, behov och intressen ska styra verksamheten, en förankring ute i verksamheten eller är det något vi visar upp för föräldrar och styrande och sedan glömmer bort. Alla förskolor arbetar olika utifrån vilken barnsyn pedagogerna har. Är det då stora skillnader mellan de förskolor som profilerar sig med en pedagogik som utgår från barnens intressen och en förskola som vilar på svensk förskoletradition? Syftet med detta arbete är att ta reda på hur demokrati och inflytande i den pedagogiska miljön praktiseras på några förskolor ur ett barns perspektiv.

Problemställningen och problemformuleringen ska försöka ge svar på hur demokratiska principer tillämpas och på vilket sätt arbetssättet på förskolorna kan förbereda barnen på att kunna vara med i processen med inflytande över verksamheten. Lotte Rienecker (2003), skriver om hur en tydlig problemställning och därpå följande problemformuleringar underlättar arbetet med uppsatsen och även för dem som ska läsa uppsatsen. Problemställningen pekar på det område, i det här fallet demokrati och inflytande på förskolan, som ska undersökas. Problemformuleringen tydliggör vilka frågor författaren vill ha svar på. En tydlig problemformulering underlättar vid valet av litteratur och metodval. Det är också av största vikt att avgränsa problemområdet, dels för att undersökningen ska ge ett bra utbyte, dels ska det vara rimligt i förhållande till tid som är avsatt för arbetet (Johansson & Svedner, 2001).

Frågorna som vi vill ha besvarade är följande:

- Hur kan barn förberedas för att kunna ta aktiv del i demokratiprocessen och deras möjlighet till inflytande?
- Finns det markanta skillnader mellan förskolor med profilering mot Reggio Emilia och förskolor utan profilering?
- Var ges barnen möjlighet till inflytande?
- Vilka uppfattningar eller tankar har barnen om sitt inflytande?

1.2 Disposition

Arbetet är indelat att delas in i tre övergripande delar; inledning, huvuddel och en avslutning. Inledningen innehåller en diskussion om undersökningens syfte och frågeställning. I huvuddelen presenteras tidigare forskning och teorier. Där finns också ett begreppsavsnitt som tar upp begrepp som barnperspektiv, barns perspektiv, delaktighet, inflytande och pedagogisk miljö. Begrepp som är särskilt relevanta för vårt arbete. Den avslutande delen består av en analys där vi skall försöka knyta samman teori och tidigare forskning med vårt eget undersökningsresultat och även knyta samman arbetets övriga delar. Uppsatsen avslutas med en diskussionsdel där vi kritiskt reflekterar över vårt arbete och våra insatser. Vår ambition är att försöka förhålla oss kritiska genom hela arbetet och inte bara i den avslutande diskussionen.

2 Centrala begrepp

Eftersom **barns perspektiv**, **delaktighet**, **inflytande** och **pedagogisk miljö** är begrepp som man kan lägga in olika betydelser i vill vi förklara hur vi kommer att använda dem i vår uppsats.

2.1 Barnperspektiv – barns perspektiv

En omfattande forskning pågår enligt Arnér och Tellgren (2006) om barn och barns liv och det finns en diskussion som har pågått en längre tid om begreppet barns perspektiv, inte minst när det gäller verksamheten i förskola och skola. Arnér och Tellgren menar att begreppet barnperspektiv är ett stort och komplext begrepp som forskare inte kan leda till ett tydligt svar om vad begreppet barnperspektiv innebär.

Barnperspektiv

Att inta ett barnperspektiv innebär enligt Pramling Samuelsson och Sheridan (2003) att vuxna uppmärksammar konsekvenserna av olika politiska beslut liksom vilka erfarenheter som ryms i de olika positioner som barn tillåts inta i ett samhälle, för detta behövs ingen direkt information från barnen själva. Även Arnér och Tellgren (2006) menar att ett barnperspektiv är hur vuxna ser på barns situation, ur barns bästa, eller barns rättigheter används ofta som uttryck och att man då intar ett vuxet perspektiv på barn.

Barns perspektiv

Qvarsell (2004) menar att inta ett barns perspektiv kan vara att värna om en minoritetsgrupp, barns intresse. Att betrakta olika fenomen från barns perspektiv, för att därigenom få fylligare och djupare kunskap om dem.

För att inta barns perspektiv innebär det att barnen själva lämnar sitt bidrag. Vidare menar Pramling Samuelsson och Sheridan (2003) att för att närma sig barns perspektiv förutsätter ett förhållningssätt som innebär att vuxna ger barnen en egen kultur och ett eget sätt att lära och

förstå världen. För att barn aktivt ska kunna påverka sin egen situation förutsätts det att de är delaktiga och att deras agerande tas på allvar. Barnen ges möjlighet att förmedla upplevelser, erfarenheter, tankar och känslor genom olika uttrycksformer och kunna utveckla sina åsikter. Till detta hör att vuxna ser, lyssnar och försöker tolka deras agerande. "När barn erfar att deras värld blir hörd och sedd, deras intresse, intentioner och sätt att förstå bemöts och tas tillvara på ett respektfullt sätt menar vi att barn har inflytande och är delaktiga" (a.a. s.72). Arnér och Tellgren (2006) uttrycker på samma vis barns perspektiv, barns eget perspektiv att barn bidrar med barns egen föreställning om sina liv, hur barn ser ur sin synvinkel, hur barn ser med sina ögon.

2.2 Delaktighet – inflytande

Det som Läroplanen för förskolan Lpfö-98 (Skolverket, 2006) och Barnkonventionen (Rädda Barnen, 2007) uttrycker, menar Arnér och Tellgren (2006), att det dels kräver att vuxna skall vara väl insatta i dessa riktlinjer, dels att det skapas gynnsamma miljöer och en tillåtande attityd för att barn skall våga uttrycka sina åsikter och önskningar. Samtidigt måste barnen veta att någon intresserar sig för att lyssna på det de har att säga. Även Åberg och Lenz Taguchi (2005) påpekar hur viktigt det är att diskutera det förhållningssätt som vuxna i förskolan har gentemot barnen, ställa sig frågor som t ex; Hur bemöter vi barnen? Hur bemöter barnen varandra? Vidare menar de att inflytande och demokrati kan vi inte lära barnen, inflytande och demokrati är något vi lever och bygger tillsammans, en ständigt pågående process. Delaktighet är enligt Åberg och Lenz Taguchi (2005) att bli lyssnad till och respekterad för sina tankar och detta innebär i sin tur att lyssna och respektera andras tankar. Att bygga delaktighet och demokrati innebär inte att vuxna fråntar sig ansvaret utan bjuder in barnen till att tillsammans ta ansvar för vardagen på förskolan.

Arnér och Tellberg (2006) menar att det finns en skillnad mellan att få påverka; att vara delaktig och att ha inflytande. Delaktighet innebär att vara med i processen, ha möjlighet att påverka. Därför skiljer de mellan begreppen delaktighet och inflytande eftersom det inte finns någon tydlig definition av begreppen i förhållande till barn i tillvaron tillsammans med vuxna. De använder begreppet inflytande eftersom de menar att detta betyder att barn har en reell

möjlighet att påverka sin situation till skillnad från begreppet delaktighet som kan tolkas som att få vara med om något som redan är bestämt.

Pramling Samuelsson och Sheridan (2003) menar att barns delaktighet är baserad på etiska ställningstaganden som ger barn rätt att uttrycka sin mening i olika kontext. Utifrån detta perspektiv är barn del av ett sammanhang där deras sätt att tänka och förstå, utgör en värdefull grund. Vidare menar dessa författare att delaktighet och barns perspektiv är beroende av varandra. En förutsättning för att vuxna skall kunna göra barn delaktiga är att de har förmåga att ta barns perspektiv. Även att barns delaktighet betyder att de rätt att vara delaktig i sitt eget lärande (a.a. 2003).

2.3 Pedagogisk miljö – inflytande

Wallin (2003) menar att pedagoger i förskolan måste fråga sig om rummet är gjort som en pedagog som motarbetar eller underlättar verksamheten.

Förskolans miljö beskrivs enligt Pramling Samuelsson och Sheridan (2003) som den tredje pedagogen eftersom den så tydligt utstrålar ett budskap om vad som är möjligt eller inte. De menar vidare att barns perspektiv på sin förskolemiljö i hög grad relaterar till den erfarenhet de har av sin egen förskolemiljö. Därför har de svårt att se på sin miljö med kritiska ögon, den miljö de befinner sig i är känd, invand, trygg och upplevs som bäst.

Även i Reggio Emilia filosofin betonas miljöns betydelse för delaktighet och inflytande och benämns som den tredje pedagogen. De menar att miljön bär på traditioner och föreställningar och sänder ut budskap om vad som förväntas ske i olika rum. Genom att ändra i miljön sänds nya budskap ut. Åberg och Lenz Taguchi (2005) menar att miljöns utformning är viktig, den pedagogiska verksamheten vilar på demokratiska grunder vilket innebär att man inte får välja bort att lyssna på barnen, att observera vad barnen gör i sin miljö. Lyssna på vad barnen behöver och intresserar sig för och använda det som utgångspunkt när miljön utformas. På detta vis ges barnen möjlighet att vara delaktiga och påverka sin egen miljö.

Även Nordin-Hultberg (2004) menar att ett barn uppstår med nya sätt att vara i nya situationer, i relation till de möjligheter, hinder och normer som olika miljöer och aktivitet utgör (s.183).

3 Forskningsöversikt och teoriförankring

3.1 Historisk bakgrund

För att kunna förstå och utveckla vår nutid behövs kunskap om historien. Hur har vårt samhälle och vår värdegrund skapats? Ordet demokrati, som är ett av uppsatsens tema, har sitt ursprung i antikens Grekland 400 år f. Kr.; där ordet betydde folkstyre efter ”demos” (folk) och ”kratein” (styrelse, makt) (Bengtsson, 2002). Grundidén för en modern demokrati är ”att *alla* (vuxna) människor ska vara fria och lika i röstvärde - det är folkflertalets, *majoritetens* vilja som ska gälla” (a.a. s.128).

Barns inflytande över och delaktighet i sin tillvaro har många filosofer och pedagoger haft funderingar kring. Egidius, (1999), skriver om Jean-Jacques Rousseau som utgav boken *Émile eller om uppfostran* 1762 där han beskriver en pojkes utveckling kopplat till sina tankar om självstyrande undervisning med en handledare som ger lagom svåra uppgifter utifrån barnets erfarenhet och mognadsnivå. Friedrich Fröbel, som startade den första förskolan 1840, tog intryck av Rousseaus tankar om självstyrning och delaktighet. Han liknade ett barn vid ett frö som utvecklas med sina anlag utan större yttre påverkan, därför kallades förskolan barnträdgård. Simmons-Christenson (1997) skriver om Friedrich Fröbel, att han genom flera års praktik och besök på olika småbarnsskolor, bildat sig en uppfattning om hur han ville utforma verksamheten. Fröbel ville på olika sätt ta tillvara barnens lust till målinriktat arbete.

År 1900 utkom Ellen Keys bok *Barnets århundrade*, (1900). Hon hoppades att det nya seklet skulle ge barnen en starkare position i samhället än vad som var fallet då boken skrevs. Ellen Key ansåg att barnet hindrades i sina strävanden att erövra världen, barnet blev hela tiden avbrutet och tilläts inte att följa sina egna intressen.

Den italienska läkaren Maria Montessori får 1907 i uppdrag att ha ansvar för ett daghem i Roms slumkvarter (Simmons-Christenson, 1997). På detta daghem utarbetade hon sin metod, eller som hon själv benämnde det, ett begrepp. En av principerna i hennes system handlar om *barnets behov av frihet* (a.a. s.131), där barnets lust bestämmer vad det vill arbeta med och att inte bli störd, varken av pedagoger eller av kamrater. I boken om pedagogerna (2005), finns fler exempel på tidigare pedagoger som har inspirerat varandra och utvecklat olika skolor

utifrån barns rätt till delaktighet och inflytande i sitt lärande. John Dewey, amerikansk filosof och pedagog, ansåg att undervisningen skulle knyta an till barnens intressen och erfarenheter för att bli framgångsrik.

3.2 Tidigare forskning

Under 1980- och 90- talet försköts forskningen från att forska kring barns behov och barns bästa till barns rättigheter. I kommentarer till FN-konventionen påstås det att barns rätt är starkare hävdanden än barns behov (Klerfelt, 2002). Stort forskningsfokus på barns delaktighet och inflytande har gjorts under de senaste åren, men den forskningen har fokuserat på pedagogers syn på och förhållningssätt till hur de uppfattar barns delaktighet och sitt inflytande över den pedagogiska miljön.

Vid Göteborgs Universitet tjänstgör Ingrid Pramling Samuelsson och Sonja Sheridan som båda tagit upp forskning som rör barns inflytande och delaktighet. I *Pedagogisk forskning i Sverige* (2003 årg. 8 nr 1-2) finns en artikel Delaktighet som värdering och pedagogik. Med artikeln vill författarna problematisera och diskutera barns rätt och möjlighet till delaktighet som ett värde och som en pedagogisk fråga utifrån begreppen barnperspektiv och barns perspektiv (2003). Detta anser vi vara viktigt att ha som utgångspunkt i den fortsatta undersökningen om hur barn uppfattar delaktighet och inflytande över sin verksamhet. Att utgå från hur pedagoger ser på delaktighet och sitt förhållningssätt är också viktigt att ha med sig, för att förstå den verksamhet som erbjuds barnen och hur barnen ser på den från sitt håll. Demokrati, inflytande och delaktighet är en del av barns rättigheter vilket är ett mycket aktuellt ämne i dagens Sverige. Det har även i år kommit ut en rapport om hur barns rättigheter och delaktighet ser ut utifrån barnkonventionen, *Klara färdiga, gå* (Barnombudsmannen, 2007). Denna rapport är den senaste översynen om barns rättigheter. Den vill belysa barns rättigheter, att vi vuxna inte alltid riktigt ser saker på samma sätt som barn gör. Vi vuxna prioriterar på ett annat sätt och har våra bestämda uppfattningar, vilka inte alltid stämmer överens med barnens uppfattningar. Vi vuxna ställer ibland upp regler som ur barnets perspektiv inte är begripliga. Varför får man ha napp inne men inte utomhus? Varför får barnen ha med sig en leksak till förskolan en dag i veckan men inte de andra dagarna i

veckan? Det är en helt ny forskningsöversikt, därför kan det vara viktigt att förhålla sig till denna i samband med vår undersökning om barns delaktighet.

Det har gjorts forskning utifrån elevers perspektiv i skolans tidigare år, bl.a. *Barns perspektiv på demokrati och elevinflytande i skolan* (Molin & Rörriksson, 2005). De har funnit i sitt forskningsresultat att lyhördhet och dialog är något som eleverna upplever som viktigt för att inflytande ska fungera mellan barn och lärare. Det har även gjorts forskning om barns inflytande i förskolan *Små barns möjligheter till inflytande i förskolan* (Björkman, 2003) där det gjordes en studie utifrån pedagogerna syn och deras uppfattning om vad barns inflytande betyder. Det framkom att det krävs mycket tid för att barns skall kunna få inflytande, att vara lyhörd som pedagog och tolka barnens kommunikation, men för stora barngrupper och stress är faktorer som hindrar barns inflytande.

På Örebro Universitet har nu i vår (2007) även invigts en Barnrättsakademi där all forskning om barns rättigheter och delaktighet skall finnas, efter ett regeringsbeslut om vikten av en samlad kunskap om barns rättigheter. Syftet är att akademien skall bli en mötesplats mellan praktik och forskning för att samla och sprida kunskaper om barns rättigheter (Barnrättsakademien, 2007). På Örebro Universitet tjänstgör Elisabeth Arnér som tillsammans med Britt Tellgren gjort *Barns syn på vuxna – att komma nära barns perspektiv* (2006) samtalsstudie om hur barn uppfattar vuxna i sin omgivning. Utgångspunkten är att fördjupa kunskapen om vilken betydelse begreppen barnperspektiv respektive barns perspektiv kan ha för barn om vuxna utgår från dessa.

I Lyssnandets pedagogik (Åberg & Lenz Taguchi, 2005) som bygger på Reggio Emilia filosofin om barns delaktighet och inflytande över den pedagogiska miljön, anser författarna att tillsammans med barnen bygga upp verksamheten och lyssna på vad barnen har för intresse och kunskaper om olika fenomen i samhället och att alltid utgå från det barn redan vet är ett demokratiskt sätt att arbeta. Detta signalerar att jag är intresserad av vad just du tänker och vet (Åberg, 2005).

Nordin-Hultman (2004) vill i sin avhandling belysa hur barn skapas. Hur barn skapar sin egen identitet och förstår sig själv och hur de blir sedda och beskrivna av andra. Vilka förutsättningar som den pedagogiska miljön utgör för att barn skall kunna skapa sig en identitet och delaktighet i den. Den belyser också hur vi kan se på barns omgivning och miljö

hur barn blir och bemöts. Det som också är viktigt att tänka på är, hur den pedagogiska miljö påverkar barnens sätt att se på sig själva och vilka signaler som sänds ut hur man skall vara och hur tillåtande miljön är.

Författarna Åberg och Lenz Taguchi (2005) samt Nordin-Hultman (2004) tar upp hur viktigt det är att vara medveten om vad vi vuxna sänder ut för signaler, men även vilka signaler den pedagogiska miljön sänder ut till barnen. Hur tillåtande miljön är för att barn skall kunna uttrycka sina åsikter, tankar och idéer. Detta är också viktiga detaljer att förhålla sig till, i att fånga barns tankar om delaktighet och inflytande över sin verksamhet.

4 Styrdokument

4.1 Vad säger Läroplanen för förskolan om delaktighet?

Barns rätt till inflytande är klart uttryckt i läroplanen för förskolan Lpfö-98 (Skolverket, 2006). Förskolan vilar på demokratisk grund, verksamheten skall utformas och utgå från demokratiska värderingar. Där var och en som befinner sig i denna verksamhet skall främja aktivt för varje människas egen värde, människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan könen, respekt för vår gemensamma miljö samt solidaritet med svaga och utsatta. (a.a. s.3)

Det står vidare att varje barn skall ges möjlighet att bilda sin egen uppfattning och göra val utifrån de egna förutsättningarna, (a.a. s.4).

I Lpfö-98 står det också att förskolan skall sträva efter att varje barn:

- Utvecklar sin förmåga att uttrycka sina tankar och åsikter och på detta få möjlighet att påverka sin situation, utveckla sin förmåga att påverka sina egna handlingar och förskolans miljö.
- Utveckla sin förmåga att förstå och att handla efter demokratiska principer genom att få detta i olika former av samarbete och beslutsfattande.
-

De behov och intresse som barnen ger uttryck för bör ligga till grund för utformningen av miljön och planeringen av den pedagogiska verksamheten (a.a. s.11).

4.2 FN: s Barnkonvention

Sverige har även förbundit sig till FN:s barnkonvention. FN: s barn konvention antogs av FN 1989 och av Sveriges riksdag 1990. Den skall vara vägledande med allt som gäller barn och barns bästa skall komma främst. I barnkonventionen fram går de att barn har rätt att uttrycka sin mening i alla frågor som berör dem. När domstolar och myndigheter behandlar fall som rör barnet ska barnet höras och barnets intresse komma i första rummet. Barnets rättigheter till tankefrihet, samvetesfrihet och religionsfrihet ska respekteras. Konventionen skall försäkra att barn som kan har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barn (Rädda Barnen, 2007).

5 Metod

Vår undersökning började med funderingar utifrån en diskussion mellan några barn. Deras bestämda åsikter om att det var fröken och föräldrar som bestämde ledde till att vi ville veta om detta var den gängse uppfattningen bland förskolebarnen. Detta sätt att arbeta med en undersökning kallas induktion (Patel & Davidson, 2003), det innebär att barnens åsikter blir till en teori, barn anser att vuxna bestämmer.

Det finns inom vetenskapen olika förhållningssätt, den inställning forskaren har till sitt arbete, beroende på vad som ska undersökas och hur denna undersökning ska utföras. Inom det didaktiska området används hermeneutiken som en metod att tolka sammanhang där människor befinner sig, (Arfwedson, 2005). ”Den hermeneutiska cirkeln” är sambandet mellan helheten och delarna, det måste finnas en förståelse för helheten för att kunna förstå delarna och lika viktigt är det att förstå delarna för att förstå helheten. Det är nödvändigt att studera intervjumaterialet ett flertal gånger för att tillägna sig mer information, för varje gång vidgas kunskapen om och förståelsen av intervjupersonen. En fenomenologisk ansats, som bäst motsvarar detta examensarbete, inriktar sig på att försöka förstå både vad andra människor uppfattar och på vilket sätt de uppfattar ett fenomen, (Lind, 2001, Skolverket). Problemställningen och problemformuleringarna avgör vilken/vilka metoder som är aktuella för att få ett resultat som är analyserbart. Val av metoder bygger helt på att få insikt om vår frågeställning ur ett barns perspektiv.

Kvalitativa undersökningar ansåg vi vara bäst för att kunna fånga barns tankar ur barns perspektiv, eftersom det är av intresse att fånga barns sätt att tolka, (Denscombe, 2000). Dessa kvalitativa undersökningsmetoder bestod av observationer med videofilm och intervjuer. Johansson och Svedner (2001), har skrivit om de fördelar som undersökningar på mer än ett sätt kan ge, att arbeta med både videofilm och intervjuer. Materialet blir fylligare att arbeta med och resultaten blir mer tillförlitliga. Vidare kan analysen visa på resultat, som annars kunde ha gått förlorade, genom att undersökningen kan leda ett steg längre in i problemställningen.

5.1 Observationer

Videofilmning är en metod som registrerar direkt vad människor gör effektivt, en mängd data samlas in på kort tid. De nackdelar som finns med denna form av datainsamling är att undersökaren påverkar miljön runt det som skall observeras. Observatören måste befinna sig en längre tid på platsen innan det känns självklart för den observerande omgivningen att filmaren befinner sig där. Beteenden observeras men inte varför de inträffar (Denscombe, 2000). Vid observation med videokamera är det ett måste att kameran och tekniken är välkänd för att inte störa för mycket, eftersom det är känsligt och kan vara ett störande moment för ovana barn att bli videofilmade i sin verksamhet. Att filma medverkar till att på kort tid får med mycket som ögat inte hinner registrera. Både ljud och bild förstärker och film- materialet finns kvar tills det inte behövs mer. Filmen kan visas om och om igen och vid flera olika tillfällen.

5.2 Intervjuer

Är intresset att fånga barns tankar är det naturligt att fråga dem hur de tänker om olika saker (Doverborg & Pramling Samuelsson 2000), därför valdes grupp och enskilda intervjuer. Fördelen med gruppintervjuer är att det kan ge fylligare svar genom att tillåta deltagarna att bemöta varandras synpunkter (Lewis, 1992). Något att tänka på vid gruppintervjuer är att vissa i gruppen kommer att dominera samtalen medan andra kämpar för att höras. Därför är det viktigt att den intervjuande försöker vara den som fördelar ordet så att alla får komma till tals. Men samtidigt inte styra för mycket utan låta barnen själva få styra vart det bär och hur mycket de vill avslöja av sina egna tankar, idéer och åsikter. För att ge barnen fler sätt att uttrycka sig på har de tillgång till papper och ritmaterial. Detta kan hjälpa till så att barn kan leva sig in i det de samtalar om. Det är också viktigt att avsätta rikligt med tid, för att frågor som ställs till barnen gör dem uppmärksamma och påverkar samtidigt deras tänkande, därför behövs det tid för reflektion (Doverborg & Pramling, 2000). Vid både grupp och enskilda intervjuer spelas intervjun in på band. Med inspelat material kan detta avlyssnas flera gånger och på detta vis tappas inga åsikter bort eller missuppfattas. Liksom vid videofilmning är det lika viktigt att vara bekant med bandspelare och dess teknik, ha med sig extra band och

batterier eller kunna ansluta till elnätet för att vara säker på att bandspelaren skall fungera genom hela intervjun. Även miljön för intervjun är en viktig aspekt att tänka på. Ett rum som passeras av andra barn eller vuxna är olämpligt då det kan störa koncentrationen och få barnen att tappa fokus (a.a. 2000).

För att kunna få ut det mesta av dessa metoder måste ett förtroende byggas upp mellan intervjuaren, barnen och pedagogerna på berörda förskolor. Under sensvåren och sommaren togs kontakt med de berörda förskolorna och där berättades för barnen hur viktiga de är under observationerna och att deras tankar och åsikter är viktiga för oss att få veta. Något att hålla i minnet är att den som intervjuar har övertag över barnen, den vuxne är en auktoritet. Därför krävs det flera och längre besök på de berörda förskolorna för att detta förtroende skall infinna sig och det skall kännas naturligt för alla barn, pedagoger och för observatören/intervjuaren att finna sina roller, innan själva insamlingen av intervjumaterial kan börja.

5.3 Urval

Undersökningen har gjorts på fyra olika förskolor. Två av dessa förskolor har ett uttalat arbetssätt mot delaktighet och inflytande, de har en Reggio Emilia inspirerad verksamhet.

De övriga förskolorna är för oss mycket välkända och detta är förskolor som vilar på svensk förskoletradition. Det blev fyra olika förskoleavdelningar för att få ett så brett och innehållsrikt material som möjligt. Fördelar och nackdelar med dessa val är att vi är kända på två av förskolorna och kunde på ett obemärkt sätt smälta in i miljön under observationerna och det sparar tid att inte behöva bygga upp ett förtroende med dessa barn och pedagoger. Risken finns att dessa intervjuer inte ger så fylliga svar eftersom barnen kan ha en uppfattning om att vi redan vet vad de tycker och har för uppfattning om delaktighet och inflytande, dessutom kan vi som pedagoger ha en förförståelse om de enskilda barnen som påverkar vårt förhållningssätt vid utfrågningen. På de övriga förskolorna är det omvänt. Där behövs mycket tid för att barnen skall känna trygghet med oss och vi skall kunna smälta in i miljön under observationer. Men här kan det säkert bli fylligare svar från dessa barn som kan känna sig utvalda att deras förskola har blivit vald och precis de barnen för att höra deras tankar, idéer och mening. Eftersom arbetet är tidsbegränsat så är fokus inriktat på barnen i åldern 4-5 år.

Eftersom de är äldst och har varit på förskolan under en längre tid, känner de sig trygga, välbekanta med förskolan och har störst erfarenhet av den pedagogiska miljön. Fördelningen mellan flickor och pojkar är inte alltid jämn, och det är svårt att ha en uppfattning om det har en avgörande betydelse.

5.4 Presentation av urvalsgrupper

5.4.1 Kommunpresentation

Undersökningen är gjord i två skånska kommuner. Den största delen av undersökningen är gjord i en kommun, med ca 123 400 invånare och har en landareal på 346 km². Största delen av befolkningen arbetar inom handel och kommunikation. I kommunen finns det en stor variation av boendeformer, i kommunens mer centrala delar varierar det stort mellan villor och flera områden med flerbostadshus medan det i kommunens ytterområden övervägande är villaområden.

Vår undersökningskommun nummer två är något mindre ca 114 261 invånare och har en landareal på 115 km². Största delen av befolkningen arbetar inom kommunens tillverkningsföretag. I kommunen finns övervägande villaområden. Flerbostadshusområdena håller en måttlig storlek.

5.4.2 Havets förskola

Havets förskola är en liten förskola med två avdelningar, Strandskatan och Måsen. Strandskatan är den lilla avdelningen med barn från 1-3 år och Måsen från 4-6 år. Havets förskola är belägen i ett naturskönt område med stranden som närmaste granne. Det är sedan gångavstånd till ett skogsområde och till de närbelägna affärerna och stadslivet.

Måsen består av 24 barn, fördelningen mellan pojkar och flickor är förhållandevis jämn men det väger ändå över mot pojkarna som är något fler. Fördelningen i ålder är något skev, det finns minst 5- åringar, de är bara 3 stycken, två flickor och en pojke. På varje avdelning finns det tre pedagoger och så finns det en resurs som hjälper till på båda avdelningarna efter behov. På Havet lagas all mat själv av en kokerska, här har barnen möjlighet att hjälpa till och alla barn får bestämma vad de skall äta när de firar sin födelsedag. Havets förskola har en

Reggio Emilia filosofi där arbetet består av att lära barnen att kunna välja och fatta egna beslut om vad de vill göra och vem de vill leka och jobba med och sedan stå för dessa val.

Den pedagogiska innemiljön på Havets förskola är anpassad för barnen, varje sak har sin plats och allt står tillgängligt för barnen. Avdelningens centrala rum är verkstaden, detta rum används även till samling och som matsal, övriga rum är byggrum, vattenrum, konstruktionsrum, rum att bygga koja i, läshörna och musikhörna Verksamheten bygger på att barnen gör aktiva val.

5.4.3 Skogens förskola

Skogens förskola består av tre avdelningar, två småbarnsavdelningar Kotten och Knoppen 1-3år och för de större barnen Blomman 4-6 år. Skogens förskola är belägen mitt i ett villaområde, med stora grönområden runt omkring. Varje avdelning har tillgång till ca fem rum per avdelning, hur dessa sedan ser ut beror på barngruppen. Miljön förändras efter barnens lek och intresse. Avdelningen Blomman 4-6 år, består av ca 24 barn varav ca 10 barn är 5-6 år. Fördelningen mellan pojkar och flickor är relativt jämnt, med en övervägning mot flickorna. Skogens förskola har en Reggio Emilia filosofi där arbetet består av att lära barnen att kunna välja och fatta egna beslut.

Den pedagogiska innemiljön består av ett kapprum där barnen hänger av sig sina kläder, detta rum används även till gymnastik/rörelse och ett mysrum. Det största rummet på avdelningen är avdelat med flera små väggar och hyllor, där finns en datorhörna, dockhörna, vidare finns ett konstruktionsrum och lilla ateljén finns inne på avdelningen. Stora ateljén är gemensam för hela förskolan och ligger på en central plats i huset. Inne på avdelningen finns också en matsal, detta rum används även till legokonstruktion. Alla möbler, hyllor och bord är i barnhöjd, utom matborden i matsalen som är i vuxenhöjd. Verksamheten bygger på barnens egna val, går det inte att genomföra det de hade tänkt sig, på grund av att ett visst rum är upptaget av någon annan lek så uppmanas barnen att resonera sig fram till en bra lösning där deras speciella lek kan få plats.

5. 4. 4 Parkens förskola

Parkens förskola är en liten enhet med två avdelningar, Vitsippan för 15 barn i åldern 1-3 år och Vattnet där det finns 14 stycken 3-5 åringar. De äldsta är endast fyra till antalet, två

pojkar och två flickor. Förskolan är belägen i ett villaområde med en skog/park på gångavstånd. Huset är byggd som två villor spegelvända mot varandra, detta ger både begränsningar och möjligheter i verksamheten. Det som kan upplevas negativt är avsaknaden av en större yta för konstruktionslek, däremot finns flera smårum som kan ändras och anpassas efter barnens lekar och intressen. Tre rum med olika karaktär ligger i rad, först dockrummet, sedan ett litet byggrum som även används till samling och sagoläsning med en låg soffa och flera kuddar. Rummet längst bort är ljudisolerat och här kan enskild träning och samtal äga rum, detta rum har också matbord för några barn. Ett kuddrum för rytmik och gymnastik delas med andra avdelningen, detta rum nyttjas även vid samlingar och vila. Det största rummet används till skapande verksamhet, spel och vid matdags. Borden är anpassade till vuxna och barnen har höga stolar med fotstöd. Visst skapande material finns tillgängligt för barnen, resten är placerat över barnhöjd.

5. 4. 5 Bäckens förskola

Bäckens förskola har två avdelningar, på Kaninen finns de yngsta barnen 1-3 år, och Pantern för de äldre barnen 4-5 år, det finns totalt 26 barn på förskolan. 5-åringarna detta år är fyra stycken pojkar. Förskolan ligger i ett större villaområde med närhet till stora grönytor och en skog. Varje avdelning har två stora rum för lek, mat och samling, dessutom tre mindre rum gemensamt för skapande, bygglek och docklek. Alla barn använder hela huset med möjlighet till lek i olika grupperingar. Enklare ritmaterial finns utplacerat både på avdelningarna och i målarrummet, där också staffli står uppställda. Barnen har tillgång till skapande material efter sin mognadsnivå.

5.5 Etiska överväganden

För att kunna genomföra denna undersökning krävs vårdnadshavares godkännande till att deras barn videofilmas och intervjuas, i grupp och enskilt. För filmningen behövs godkännande från ALLA föräldrar, eftersom det är omöjligt att enbart filma de barn som är påtänkta i detta sammanhang, (Bilaga 2). Vi har också tagit kontakt med berörda förskolors rektorer för att informera att vi kommer att genomföra vårt examensarbete på deras förskola och samtidigt fått deras godkännande att de medverkar i examensarbetet (Bilaga 3). Allt insamlat material från filmning och intervjuer är anonymitetssäkrat. Vi har följt

forskningsetiska principer om Informationskrav, Samtyckeskrav, Konfidentialitetskrav och Nyttjandekrav Vetenskapsrådet (2002).

5.6 Genomförande

5.6.1 Observationer

Observation har gjorts genom att videofilma flera olika aktiviteter under dagens lopp på de fyra förskolorna. De aktiviteter som filmades cirka fem minuter var samlingen, fri lek, matsituationen och hur de olika rummen ser ut. Vi bestämde att filma lokalerna på förskolorna utan några barn eller vuxna närvarande. Att filma och observera på detta vis var lättare än vi hade trott, vi flöt lätt in i verksamheten och efter bara några minuter hade barnen glömt att vi fanns där med vår videokamera. Vi beslutade oss för att filma ensamma för att vara ett så lite störande moment som möjligt. Videoinspelningen gjordes i de flesta fallen samma dag som intervjuerna ägde rum för att ha ett aktuellt material som barnen kunde relatera till. Filmen visades sedan som inledning till intervjuerna med barnen.

5.6.2 Intervjuer

En pilotstudie med två barn genomfördes på våren 2007 för att se om frågorna var ställda så att barnen förstod dem och svarade utifrån sig själv och inte vilka svar de trodde vi ville ha. Två barn, pojke och flicka båda sex år, intervjuades var för sig och filmades under intervjutillfället. Intervjuerna gjordes i ett avskilt rum utan störande inslag, barnen var väl förtrogna med utfrågaren och var avspända och villiga att svara. De svar som gavs indikerade att frågorna var möjliga att besvara för den undersökningsgrupp som var planerad.

Intervjuerna gjorde vi tillsammans, en frågade och en skötte inspelningen av intervjuerna, detta för att kunna hålla fokus på vad barnen säger och då lätt kunna väva vidare på det barnet framför. Denna uppgift skiftades vi om att ha. Vi berättade för barnen hur viktig just deras berättelse var för oss, och att det var intressant vad de tyckte och tänkte. Vi förklarade också mycket tydligt att de var de själv som bestämde om de ville medverka eller inte. Vid ett intervjutillfälle valde två barn att inte medverka. På grund av att flera barn gick hem tidigt vid vårt intervjutillfälle återkom vi till förskolan och då fick dessa barn en ny förfrågan och denna gång ville de medverka. Första intervjun vi genomförde var en gruppintervju med tre barn, med denna upptäckte vi att det var svårt att få alla att komma till tals, dessutom blev

transkriberingen betydligt svårare eftersom det var svårt att hålla isär vad barnen sade, därför bestämde vi att de övriga intervjuerna blev enskilda. Vi blev säkrare och säkrare för varje intervjutillfälle och kunde komma med flera följdfrågor till våra huvudsakliga intervjufrågor (Bilaga 1). Vi hade också videosekvenser från vårt filmmaterial med som barnen fick titta på innan vi började själva intervjun. Vi erbjöd också att de fick använda papper och pennor om de ville tydliggöra sina tankar och idéer.

5.6.3 Urval och bortfall

På grund av tidsbegränsning valde vi att använda oss av två förskolor som var välkända för oss och två helt okända. De två okända valde vi för att få en större spridning av det empiriska materialet, eftersom dessa förskolor har en profilering mot Reggio Emilia. Vi hade ett bortfall på en hel förskola på grund av att det var ett för litet antal som hade tackat ja till att medverka. Detta gjorde att vi fick söka upp en ny förskola som var likvärdig. Denna fann vi i en grannkommun. Sammanlagt intervjuades 16 barn från de fyra förskolorna, två flickor och sex pojkar från de kända förskolorna, fyra flickor och fyra pojkar från de två förskolorna med profilering mot Reggio Emilia.

5.6.4 Trovärdighet

I arbetet har vi undersökt det som var avsikten, barns tankar och funderingar om sina möjligheter till inflytande i den pedagogiska miljön och hur demokratiarbetet fungerar på förskolorna ur barnens perspektiv. Möjligheten att göra om intervjun och få samma utfall i svar är svårt eftersom nya tankar har väckts genom intervjutillfället.

6 Analys

6.1 Hur kan barn förberedas för att kunna ta aktiv del i demokratiska processer och deras möjlighet till inflytande?

Att förbereda barnen för att aktivt kunna få inflytande över sin vistelse på förskolan är att diskutera och samtala med barnen. Frågorna vi ställde uppfattade barnen som svåra, *det var svåra frågor... jag var inte så bra på den frågan...* Barnen var inte vana vid att vuxna ställde dessa frågor till dem (Bilaga 1). En övervägande del av barnen hade inga tankar på att kunna påverka aktiviteter såsom samling, gymnastik och tvärgruppsarbete.

6.1.1 Tolkning

Det handlar om att pedagogerna tillsammans diskuterar sitt förhållningssätt. Både Arnér och Tellgren (2006) och Åberg och Lenz Taguchi (2005) påpekar hur viktigt förhållningssättet är. Hur bemöter vi barnen? Inflytande och demokrati är inte något vi lär barnen utan något vi lever och bygger tillsammans, en ständigt pågående process. Alla pedagoger i förskolan måste vara väl insatta i både Läroplanen för förskolan (2006) och Barnkonventionens (2007) riktlinjer, samtidigt måste det skapas gynnsamma miljöer och en tillåtande attityd för att barnen skall våga uttrycka sina åsikter och önskningsar. Det är dessutom viktigt att barnen vet att någon är intresserad av att lyssna på dem och vad de har att säga. Med att skapa en gynnsam miljö innebär det att vi inte får glömma att barnen samtidigt som de har rätt att komma till tals också har en rätt att säga nej och att vi skall respektera detta (Barnombudsmannen, 2007).

6.2 Finns det markanta skillnader mellan förskolor med profilering mot Reggio Emilia och förskolor utan profilering?

De markanta skillnader som finns är att barnen på de profilerade förskolorna kan redogöra för hur de gör, hur de bestämmer vad de skall leka och hur barnen gör om de inte kommer överens vad de skall leka. *Bestämmer tillsammans eller frågar vad de har för förslag om det*

är bra... De hade inga konkreta tankar på hur deras förskola skulle kunna förändras, de tyckte den var bra som den var, *Som det ser ut...* Barnen på de traditionella förskolorna kunde inte konkret redogöra för hur de bestämde vad de ska leka eller hur de gör om de inte kom överens vad de skulle leka. Flera barn hade däremot många och mycket ingående förslag på hur de skulle kunna förändra förskolans utseende. Några barn tyckte att det skulle finnas både vind och källare på förskolan, utrymmen som inte användes i verksamheten men som ändå fanns som spännande rum. En del barn har svårt att komma med förslag och tänka ut att det faktiskt går att ändra på miljön i förskolan. De har svårt att förstå eller rent av aldrig fått veta att de har rätt till inflytande över den pedagogiska miljön.

6.2.1 Tolkning

Har pedagogerna ställt frågan till barnen? Hur skulle ni vilja att de såg ut här på förskolan, finns det något rum som ni skulle vilja göra om? Vad kan detta bero på att pedagoger inte vill eller tänker på att få med barnen i diskussionerna om hur förskolan ser ut och om den passar barngruppen som den ser ut i dag? Barnen kan kanske inte, som i vår undersökning, se på sin förskolemiljö med kritiska ögon och veta hur eller att de kan förändra sin miljö. Pramling Samuelsson och Sheridan (2003) menar att barnen har svårt att se på sin förskolemiljö med kritiska ögon, det är den enda miljön som är känd och invand för dem. Många barn har bara sett en förskola och det är den de befinner sig på, då är det inte lätt att komma med konkreta idéer och tips på hur de vill ha sin förskola. Men tänk på, hur vi vuxna och pedagoger gör när vi har idétorra och behöver nya idéer. Vi läser, gör studiebesök och titta på hur andra har gjort. Varför inte låta barnen också göra studiebesök och träffa andra barn på andra förskolor och låta dem utbyta tankar, åsikter och idéer med varandra.

6.3 Var ges barnen möjlighet till inflytande?

Barnen anser inte att de har en reell möjlighet till inflytande i sin pedagogiska miljö. Den fysiska miljön, anser de, är redan bestämd av fröknarna, de som byggt huset, vaktmästaren eller till och med statsministern. De är mycket samstämmiga i att det är fröknarna som bestämmer. Barnen får bestämma om var de skall leka, *får bestämma om vi ska vara ute eller inne...*, vem man vill leka med och vad man skall leka, *jag får bestämma om jag vill spela*

data. Detta är alla barnen helt eniga om, . Detta är alla barnen helt eniga om, det var endast ett barn som ifrågasatte varför pedagogerna bestämmer; *jag tänker varför måste du bestämma...?*

6.3.1 Tolkning

Var finns barnens röster om vad som skall bestämmas över i den övriga pedagogiska verksamheten? Hade vi frågat pedagogerna hade de säkert sagt att barnen får vara med och bestämma och har ett reellt inflytande, men detta har inte nått barnen. Pedagoger och barn har skilda perspektiv, prioriterar på olika vis. Detta påpekar Barnombudsmannen (2007) i sin rapport att vi vuxna ställer upp regler som ur ett barns perspektiv är helt obegripliga. Vi anser att pedagogerna inte tillräckligt tydligt och på ett tydligt sätt visar och konkretiserar demokrati och inflytande för barnen. Resultatet visar att pedagogerna inte använder ordet bestämma när det gäller vad barnen har bestämt, utan använder ordet välja om vad barnen har för möjlighet att påverka sin vardag på förskolan. Är pedagoger rädda att använda ordet bestämma och på detta vis ge barnen reellt inflytande över sin vistelse på förskolan? Är det som Arnér och Tellgren (2006) säger att för barnen är delaktighet att de får vara med och välja mellan redan bestämda aktiviteter och pedagogerna tycker att barnen har ett inflytande över sin dag och den pedagogiska miljön. Vår undersökning visar att pedagogerna inte är tydliga nog att visa detta för barnen. Ser vi i Skolverkets rapport (2006) om lägesbedömningen för bl.a. förskolorna i landet finns det inget att anmärka på i detta avseende. I rapporten beskrivs att *barnen får möjlighet att utveckla empati för sina medmänniskor och förmåga att ta ansvar och vara delaktiga i sin omvärld* (a.a. s. 31). Är det en slump att just de förskolor som valts ut till denna intervjuundersökning visar på nedslående resultat ifråga om hur barn upplever sin möjlighet till inflytande eller beror skillnaden på att skolverkets rapport grundar sig på de kvalitetsredovisningar som kommunerna är skyldiga att lämna in och att dessa inte innefattar förskolebarnens uppfattningar.

6.4 Vilka uppfattningar eller tankar har barnen om sitt inflytande?

Många barn visste inte riktigt vad de skulle vilja bestämma eller ha inflytande över. De ville ha mer inflytande över olika aktiviteter, att kunna bestämma om man skulle vara ute eller inne. Barnen ville även vara med och bestämma vad aktiviteterna skall ha för innehåll, att t ex få bestämma vad man skall få göra på gymnastiken, *vad vi ska göra på gymnastiken och allt*

möjligt... Som synes har de svårt att komma med några direkta tankar, men de vill vara med och bestämma, *bestämma lite... allt möjligt...* vad och hur detta skall gå till har de inte några direkta önskningsområden. De är mycket bestämda i att det är fröknarna som bestämmer. Några svarade även att mamma och pappa bestämde, dessa barn hade också uppfattningen att de inte fick bestämma något på förskolan.

6.4.1 Tolkning

Tolkning av detta är att barnen anser sig inte ha något direkt inflytande över den pedagogiska miljön, varken den fysiska eller aktiviteterna de är med i. Arnér och Tellgren (2006) säger för att barn skall känna att de har ett inflytande måste pedagogerna skapa gynnsamma miljöer och en tillåtande attityd för att barn skall våga uttrycka sina åsikter och önskningsområden. Samtidigt måste barnen veta att någon intresserar sig för att lyssna på vad de har att säga.

6.5 Sammanfattning och slutsats

Barnen uppfattade frågorna som svåra att besvara. Analysen visar att barnens uppfattningar om sin möjlighet till inflytande är litet. De bestämmer över vem, vad och var de ska leka och det finns inga markanta skillnader mellan de olika förskolorna utifrån barnens perspektiv. Möjligheten till val av aktivitet är bestämd av pedagogerna, alla svarade att det är fröken som bestämmer. Barnen från de traditionella förskolorna hade många tankar om hur de skulle vilja förändra den fysiska miljön. Slutsatsen är att barnen inte har något reellt inflytande över den pedagogiska miljön.

7 Diskussion

Det är helt självklart att allt det demokratiska arbetet ligger hos pedagogerna på alla förskolor. Vi diskuterar både läroplanen och barnkonventionen, men varför stannar det vid diskussioner, varför kommer inte diskussionerna barnen till godo? Tror vi att demokrati och inflytande är något som barnen lär sig i skolan? Att vi i förskolan helt enkelt lämnar över detta och tycker att förskolebarnen är för små, att vi inte behöver tydliggöra de demokratiska principerna för förskolebarnen, trots att det mycket tydligt står i läroplanen. Att fröken bestämmer och barnen på sin höjd får välja aktiviteter och var denna aktivitet skall bedrivas. Men barnen har inget inflytande över vad aktiviteten skall innehålla, i alla fall har detta inte tydliggjorts för barnen. Vad kan detta bero på, är vi inte själva klara över vad inflytande och demokrati innebär för oss själva och hur vi skall tydliggöra detta för barnen. Kan det bero på tiden, vi anser att vi har för lite tid, vi har så mycket annat att som vi ”måste” göra att vi har svårt att integrera ett delaktighetsarbete i detta? Det går fortare om vi planerar verksamheten och innehållet själva? Är det inte dags att låta barnen vara med och bestämma och ha ett reellt inflytande över sin tid på förskolan. Lyssnar vi aktivt på barnen upptäcker vi hur många tankar och idéer de har som vi tillsammans kan realisera i verksamheten.

Barnombudsmannen (2007) menar att barnen i dag får bestämma och fatta beslut om mycket som de anser att de inte är mogna för, detta ser vi också en tendens till hos våra barn gentemot sina föräldrar, medan vi tror att vi pedagoger i förskolan låter barnen bestämma och ha inflytande över mindre än de skulle kunna vara med och fatta beslut om. Detta motsäger sig säkert flera pedagoger som anser att de tydliggör och jobbar aktivt med barns inflytande, men vår undersökning talar sitt tydliga språk att majoriteten av alla barnen säger att det är fröknarna som bestämmer. Är det skendemokrati vi sysslar med när vi tror att vi låter barnen vara med och bestämma och ha inflytande men barnen har inte förstått detta. Vi måste bli mycket tydligare på att visa för barnen att de faktiskt är med och bestämmer och har inflytande över verksamheten på förskolan. Att barnen bestämmer i leken och med vem de skall leka, hur och var de skall leka är naturligt och tydligt för barnen. Det som vi pedagoger måste bli tydligare med är hur man gör när man är med och bestämmer, det var också något som inte var tydligt för barnen och som vi anser är viktigt att tänka på i ett inflytelsearbete.

Demokrati handlar inte bara om majoritetsbeslut utan också om att kunna diskutera och förstå att andra har en annan uppfattning och att denna inte är fel utan man måste lära sig att acceptera varandras åsikter, tankar och idéer. Demokrati och inflytande handlar också om att få vara delaktig i sitt lärande. Att vi tänker på och blir lika bra att tydliggöra barnens inflytande som vi blivit på att diskutera och tydliggöra lärande för barnen, att lärande och inflytande hör ihop. Varför är det då svårt att tydliggöra detta för barnen, har det med barngruppernas storlek, tiden är en annan faktor, barngruppens sammansättning av åldersblandade grupper? Dessa faktorer tar många pedagoger själva upp som faktorer för att barnen inte har med inflytande och det inte är tydligtgjort för dem (Björkman, 2003). Är det då lättare att jobba med demokrati och inflytande i en åldershomogen grupp. Genom vår undersökning är det inte så, fröken har en stark och fast roll som den som bestämmer även i åldershomogena grupper och som jobbar just med profilering mot demokrati. Att detta ämne måste tydliggöras för barnen framkommer också av de intervjufrågor vi har använt oss av (Bilaga 1). Majoriteten av alla barn vi intervjuade tyckte frågorna var svåra. . Detta var något som de inte tänkt på eller blivit tillfrågade om tidigare. Är det så att vi använder oss av skendemokrati? Att vi menar att barnen måste lära sig bestämma, genom att ge barnen skenbara val. Val som vi pedagoger anser vara lämpliga och ligger inom verksamhetens ramar. Vi anser att vi istället borde utforma verksamheten genom att observera barnen och utgå från deras intresse. Genom dessa observationer analysera barnens intresse och utforma verksamheten och skapa aktiviteter tillsammans pedagoger och barn. På detta vis tydliggörs både inflytande och lärande för barnen, anser vi. Vid arbetet med analysen upptäckte vi att frågan om hur barnen kunde förberedas för att kunna ta aktiv del i demokratiprocessen var felformulerad. Detta medförde att frågan inte var möjlig att svara på ur ett barns perspektiv.

I vårt genomförande av arbetet har vi lärt oss mycket, både att kritiskt granska vårt eget och vår verksamhets arbete om barns delaktighet och att intervjutekniken och säkerheten som intervjuare har stärkts. Det som också har blivit tydligare genom dessa intervjuer, med både kända och ”nya” barn är vilken makt man har som intervjuare. Vidare tycker vi att vi har haft mycket stort stöd av det filmade materialet, då det var lättare att hålla barnen fokuserade på ämnet trots att intervjuerna tog runt en halv timme. Barnen såg mycket stolta ut för att vi ville veta vad just de hade för tankar, önsknings och idéer om dessa frågor. Vi hade våra farhågor att de kända barnen skulle svara lite som att vi som kända pedagoger skulle förstå vad de menade, så uppfattar inte vi situationen utan alla var lika intresserade och svarade helt utifrån sina tankar, önsknings och idéer. Även papper och penna gjorde det lättare för barnen att

hålla fokus, att rita sina tankar och idéer och sedan berätta från detta gav många nya spännande idéer till förnyelse på förskolorna. Detta arbete är ur ett barns perspektiv, eftersom det finns flera tankemodeller om barnperspektiv, valde vi tankemodellen som benämner barns perspektiv som *möte mellan barn och vuxna – barn som förmedlare och vuxna som tolkare* (Arnér och Tellgren, 2006, s36). Man skall hålla i tanken att det är tolkat av vuxna och vi utgår ifrån oss själv och ett vuxenperspektiv trots att vi försökt ta på oss ett par andra glasögon.

Under hela arbetet har vår reflektion och kritiska granskning av vårt tillvägagångssätt och bemötande av barnen ökat. Vi kommer hela tiden på oss själva med att fatta beslut som vi hade kunna fatta och diskutera tillsammans med barnen, som ommöblering, att flytta en aktivitet, i det här fallet datorns placering, till att bestämma färgen när vi skulle måla om i ett av våra rum. Men samtidigt har vi börjat få med barnen i diskussioner om hur och vad de tycker vi skall göra, t ex vad de tycker vi skall göra på gymnastiken. Vårt bemötande har också kommit upp som reflektion och diskussion och vårt bemötande av barnen, att på ett nytt sätt försöka tydliggöra och fråga efter barnens tankar och idéer. Under detta arbetes gång har vi fått fördjupade kunskaper om demokratiarbete och barns inflytande och ser på vår verksamhet med nya kritiska ögon hur vi faktiskt gör med barnens inflytande.

Vi hade, som tidigare nämnts i metoddelen, tänkt använda oss mestadels av gruppintervjuer. Men vi insåg mycket tidigt att detta skulle bli svårt att genomföra på denna korta tid. Det blev bara en gruppintervju, vi beslutade oss sedan för att göra enskilda intervjuer. Orsaken till denna ändring är att trots att vi har viss erfarenhet av intervjuarbete ansåg vi att vi inte hade tillräckliga kunskaper av att genomföra gruppintervjuer inom detta viktiga område och under denna tidsperiod. Vi uppfattar att vi inte fick de tydliga svar vi hade trott vi skulle få. Det var svårt att få alla att komma tilltals. Därför ändrade vi till enskilda intervjuer för att kunna få ut så mycket som möjligt och verkligen fånga varje barns tankar, önskningar och idéer. Vi tror att pedagoger behöver jobba vidare med att genomföra gruppintervjuer, både för sin egen utveckling och för barnen att träna på att hålla fokus och få alla i gruppen att få sin röst hörd och samtidigt höra andras tankar, detta är en stor del i demokratiarbetet och barnen får mer inflytande.

Vi har inte svar på alla dessa frågor men de väcker undran och fler frågor hur vi skall kunna tydliggöra detta för barnen? Några frågor som kommit ur denna undersökning är att, eftersom våra undersökningsgrupper kommer från liknande områden, vore det intressant att studera om det finns några mer markanta skillnader mellan barn från andra sociala och etniska grupper. Bedrivs det demokratiska arbetet på något annat vis i dessa grupper, hur arbetar, och i så fall, har detta arbete gjort att dessa barn på ett tydligare sätt kan se sitt inflytande över pedagogiska miljön. Vidare skulle man på ett tydligare sätt kunna studera flickor och pojkar, hur arbetar pedagoger med dessa två grupper? Om det finns skillnader, varför är det så, hur kommer vi tillrätta med det då? Tittar vi på samhället sitter många fler män på höga bestämmande och inflytelserika poster. Kan detta påverka oss i vårt sätt att agera mellan flickor och pojkar i förskolan, ger vi pojkar större utrymme att få inflytande och påverkan på verksamheten?

Genomförande och arbetsfördelningen har varit i stort sett lika fördelat på oss båda. Vi har båda intervjuat och tagit ansvar för det empiriska materialet, detta gäller även insamlingen av teori och tidigare forskning. På grund av tidsbegränsning har vi dock fått dela upp insamlingen av teori och tidigare forskning mellan oss, vilket har gjort att vi tyvärr inte har kunna tillgodogöra oss all litteratur på det viset som vi hade hoppats på. Vi har förlitat oss på de redovisningar vi har för varandra om olika infallsvinklar som litteraturen har tillfört. Vidare har arbete fördelats efter de kunskaper och intresse vi har, så som upplägget av arbetets utseende och bearbetningen av textmaterialet. Vi har också fördelat skrivandet mellan oss, vi har skickat dokument fram och tillbaka, detta har sina fördelar som tidsbesparande, nackdel är att det är svårt att ställa samman ett slutgiltigt dokument. Vid sammanställningen träffades vi flera gånger och diskuterade innehåll, utseende och den slutgiltiga versionen är vår gemensamma.

Referenser

- Andersson, Jan S & Mattsson, Nils-Göran (1998). *Filosofisk tanke*. (2: a uppl.). Solna: Ekelunds Förlag AB
- Arfwedson, Gerhard (2005). *Didaktiska examensarbeten i lärarutbildningen för förskola, grundskola, fritidshem, gymnasium, etc.* Stockholm:HLS Förlag
- Arnér, Elisabeth & Tellgren, Britt (2006). *Barns syn på vuxna - Att komma nära barns perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Banjac, Mira (2007). En skendemokratisk manöver. *Förskolan* 1,43.
- Bengtsson, Bengt-Arne (2000). *Zigma Samhällskunskap kurserna A B C*. (4: e uppl.). Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Björkman, Monia (2003). *Små barns möjlighet till inflytande i förskolan*. Malmö: Malmö högskola, examensarbete.
- Denscombe, Martyn (2000). *Forskningshandbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Doverborg, Elisabet & Pramling Samuelsson, Ingrid (2000). *Att förstå barns tankar*. Stockholm: Liber.
- Egidius, Henry (1999). *Pedagogik för 2000-talet*. Bokförlaget Natur och Kultur.
- Forssell, Anna (Red.). (2005). *Boken om pedagogerna*. (5: te uppl.). Stockholm: Liber.
- Johansson, Bo & Per Olov Svedner, (2001). *Examensarbetet i lärarutbildningen undersökningsmetoder och språklig utformning*. Uppsala: Kunskapsföretaget i Uppsala AB.
- Klerfelt, Anna (2002). *Var ligger forskningsfronten– 67 avhandlingar i barnpedagogik under två decennier, 1980-1999*. Stockholm: Liber.
- Lewis, Ann (1992). Group child interviews as a research tool. *British Educational Research Journal*, 18: 413-432.
- Lind, Ulla (2001). *Positioner i svensk barnpedagogisk forskning-en kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.
- Lpfö 98, Läroplan för förskolan* (2006). Stockholm: Skolverket.
- Molin Helena & Rörriksson Helen (2005) *Barns perspektiv på demokrati och elevinflytande i skolan*. Malmö: Malmö högskola, examensarbete.
- Nordin-Hultman, Elisabeth (2004). *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande*. Stockholm: Liber
- Patel, Runa & Davidson, Bo (1991, 2003). *Foskningsmetodikens grunder, att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur

- Pramling Samuelsson, Ingrid & Sheridan, Sonja (2003). Delaktighet som värdering och pedagogik. *Pedagogisk forskning i Sverige* 2003 årg8 nr 1-2, s70-84.
- Qvarsell, Birgitta (2004). *Barns bästa som globalt problem: om barns rättigheter och kultur i internationell pedagogisk belysning*. Stockholms universitet: Pedagogiska institutionen.
- Rienecker, Lotte (2003). *Problemformulering*. Stockholm: Liber.
- Skolverket (2006). *Rapport 288 Lägesbedömning 2006 Förskola Skola Vuxenutbildning*. Stockholm:Skolverket.
- Simmons-Christenson, Gerda (1980). *Förskolepedagogikens historia* (4:de uppl.). Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Åberg, Ann & Lenz Taguchi, Hillevi (2005). *Lyssnandets pedagogik –etik och demokrati i pedagogiskt arbete*. Stockholm: Liber.
- Wallin Karin (2003). *Pedagogiska kullerbyttor – En bok om svenska barn och inspiration från Reggio Emilia*. Stockholm: HLS förlag
- Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-vetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Webbkällor

- Barnombudsmannen (2007). *Klara, färdiga, gå*. Tillgänglig 2007- 04-26
<http://www.bo.se>
- Barnrättsakademin*.(2007). Tillgänglig 2007-11-27
<http://www.barnrattsakademin.se>
- Rädda Barnen (2007) *Barnkonventionen*. Tillgänglig 2007-10-14
www.rb.se/sv/Barnkonventionen/

- Vad tänker du på med ordet bestämma?
- Vilka bestämmer här på förskolan?
- Vad får du bestämma om här på förskolan?
- Vad skulle du vilja bestämma om här på förskolan?
- Varför tror du att det ser ut som det gör här på förskolan?
- Vem har bestämt hur det skall se ut här på förskolan?
- Hur skulle du vilja att det såg ut? (Rita och berätta)
- Vad gör du när någon annan bestämmer över dig?

Till dessa frågor kommer vi att visa filmsekvenser från olika aktiviteter på förskolan, från fri lek, samling, mat situationen och från inomhus miljön. Det kommer att komma till följdfrågor beroende på vad barnen svarar, så att intervju/samtalet blir mer utvecklande. Samtidigt kommer det att finnas papper och kriterier så att barnen kan ta till detta för att beskriva sina tankar på flera sätt.

Följd frågor

- Vem bestämmer vad ni ska leka?
- Hur gör ni om ni inte kommer överens när ni leker?
- Vet du hur man gör när man bestämmer?

Hej!

Vi heter Monica Laursen och Lena Rothman och studerar vid lärarytbildningen på Malmö högskola till lärare i förskola/förskoleklass. Vi avser i vårt examensarbete (80 p i barndoms- och ungdomsvetenskap) göra en studie kring inflytande på förskolan ur ett barnperspektiv. Vi avser att göra en jämförande studie mellan hur barn uppfattar delaktighet och medbestämmande på en förskola som har ett uttalat arbetssätt av delaktighet och inflytande med barns uppfattning om samma sak på en förskola med traditionell förskolepedagogik.

Det är barnens tankar, önskningsar och förståelse om demokrati och delaktighet som är i fokus. Undersökningen vi vill göra är att observera barnen i den pedagogiska miljön genom att filma verksamheten under ett eller flera tillfällen. Vi vill också göra en intervju om barns syn på demokrati, delaktighet och medbestämmande. Vi ämnar göra dessa intervjuer i grupp ev. också några enskilda intervjuer med barn födda -02 eller tidigare (om de själva vill). För att kunna genomföra observation med filmning måste vi ha ert godkännande som föräldrar. Vi garanterar enligt gällande forskningsetiska regler att alla resultat kommer att behandlas anonymt, så även namnen på förskolorna och materialet kommer inte heller att användas i något annat syfte än i vårt examensarbete

Vi är tacksamma och glada om ni vill göra denna studie möjlig. Det är viktigt att vi får in ett så stort underlag som möjligt för att undersökningen skall kunna tolkas i någon riktning. Vi är tacksamma om ni fyller i blanketten nedan och lämnar denna på förskolan så fort som möjligt.

Tack på förhand!

Med vänliga hälsningar
Monica Laursen och Lena Rothman
xxx- xxx xx xx xxx-xxx xx xx

Svarstalng om medgivande till ovanstående studie:

Barnets/Barnens namn_____

Besvara följande frågor med ja eller nej:

Jag ger mitt tillstånd till att mitt barn får medverka i observation genom film som genomförs på förskola_____

Ni får lov att intervju mitt barn i grupp_____

Ni får lov att intervju mitt barn enskilt_____

Ni får lov att spela in mitt barn vid intervju på diktafon/bandspelare_____

Förälders underskrift och datum_____

Hej!

Vi heter Monica Laursen och Lena Rothman och studerar vid lärarytbildningen Malmö högskola till lärare i förskola/förskoleklass. Vi håller på att göra en undersökning om demokrati på förskolan. Vi ska göra en jämförande studie mellan en traditionell förskola och en förskola som har ett uttalat arbetssätt mot delaktighet och inflytande, dessa har en Reggio Emilia inspirerad verksamhet. Undersökningen är en del av vårt examensarbete.

Undersökningen vi vill göra är bl.a. en observation av den pedagogiska miljön genom filmning samt grupp intervjuer med de barn som är födda -03 och tidigare. För att kunna genomföra observationen genom filmning måste vi ha ett godkännande av alla barns föräldrar. Alla uppgifter vi får in kommer att behandlas anonymt, såsom barn, förskola o.s.v. Vi kommer bara att använda oss av de barn vars föräldrar ger sitt godkännande. Vi är tacksamma om ni fyller i blanketten nederst på sidan och lämnar på förskolan så fort som möjligt.

Tack på förhand!

Med vänliga hälsningar
Monica Laursen och Lena Rothman
xxx-xxx xx xx xxx-xxx xx xx

Svarstalong om medgivande till denna studie:

Besvara följande fråga med ja eller nej:

Jag ger mitt tillstånd till att denna observation genom film genomförs på förskolan_____

Namn, datum och titel_____

